

O aspektualnej naturze konstrukcji *am*-Progressiv w języku niemieckim i jej znaczeniu w wybranych kontekstach konfrontacji z językiem polskim

The aspectual nature of the construction of *am*-Progressive in German and its significance in some selected contexts in the contrastive study with Polish

Małgorzata Kozyra
Instytut Filologii Germańskiej
Uniwersytet Jagielloński
al. A. Mickiewicza 9, 31-120 Kraków

Abstract

The aim of this article is to show the wide aspectual context of the German *am*-Progressive (*sein+am+Infinitiv*). The assumption that all languages (in this case particularly German and Polish) are able to express universal meaning-structure of aspectuality allows a contrastive view of German and Polish. The Progressivity will be shown here as a domain of imperfectivity in a universal, prelexical structure of aspectuality. The Polish verbal category of the aspect and the German *am*-Progressiv are both used to express aspectuality, which could be used in teaching German as a foreign language.

Wstęp

Am-Progressiv jako termin językoznawczy funkcjonuje we współczesnej nauce od stosunkowo niedługiego czasu. Zjawisko językowe rozumiane pod *am*-Progressiv było dotąd często nazy-

wane i utożsamiane z tzw. *rheinische Verlaufsform*, to jest formą dialektalną, występującą tylko w Nadrenii Północnej-Westfalii. Konstrukcja wyrażająca *am-Progressiv* zaś, to analityczna forma werbalna, służąca do wyrażania progresywności a tym samym szeroko pojętej aspektualności, występująca w prawie całym obszarze niemieckojęzycznym.

(1) Hallo Ute! Was machst du?

Ich bin gerade am lernen, stör mich nicht!

Typ wyrażenia zawartego w przykładzie (1) był długo uważany za przejaw dialektu w standardowym języku niemieckim. Dla aspektologii *am-Progressiv* jest jednak szczególnym zjawiskiem. Za pomocą analitycznej konstrukcji werbalnej możliwe jest wyrażenie trwania zdarzenia werbalnego bez uwzględnienia punktu zakończenia owego zdarzenia. Ta krótka charakterystyka wskazuje już wystarczająco na usytuowanie *am-Progressiv* wśród treści aspektualnych, pomimo braku kategorii aspektu w języku niemieckim.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie szerokiego kontekstu aspektologicznego *am-Progressiv* w języku niemieckim, który nie wykształcił systemu aspektualnego, porównywalnego z polskim. Taka kontekstualizacja służyć ma wskazaniu miejsca *am-Progressiv* wśród znaczeń i wykładników aspektualnych jak również jego znaczenia w konfrontacji z językiem polskim.

Aby móc skonfrontować język niemiecki z językiem polskim, potrzebne jest przyjęcie tertium comparationis (TC), którym będzie tu aspektualność. Zdefiniujmy ją początkowo jako uniwersalną strukturę semantyczną, obejmującą wszelkie znaczenia aspektualne: dokonaność (perfektywność), niedokonaność (imperfektywność), progresywność, iteratywność, habitualność itp. Dzięki przyjęciu takiego spojrzenia na aspektualność można twierdzić, iż użytkownicy języka niemieckiego dysponują, podobnie jak użytkownicy języka polskiego, możliwością wyrażania aspektualności. Możliwość tę stanowi m. in. konstrukcja *am-Progressiv*, którego charakterystyka, miejsce wśród znaczeń aspektualnych oraz ewentualna wartość w nauczaniu języka niemieckiego jako obcego (DaF) zostanie poniżej zaprezentowana.

2. Kontekst aspektologiczny *am-Progressiv*

2.1. Aspektualność i imperfektywność

Aspektualność, w kontekście której zostanie tu przedstawiony *am-Progressiv* to kompleksowa (Henriksson 2006, Czarnecki 1998), preleksykalna (Thelin 1978) struktura znaczeniowa o charakterze uniwersalnym i konceptualnym (Henriksson 2006), która obejmuje, jak wyżej wspomniano, wszelkie znaczenia aspektualne. Każdy język naturalny wykształca specyficzne formy wyrażenia określoności aspektualnej – tak jak w języku polskim wykładniki aspektu werbalnego, w języku angielskim rozróżnienie między *simple form* i *continuous (progressive) form*, a w języku niemieckim prawdopodobnie *am-Progressiv*.

Punktem wyjścia dla przedstawienia otoczenia aspektualnego *am-Progressiv* jest aspektualność, która została powyżej wstępnie zdefiniowana. Za Bondarko (1971) mówi się, że jest ona kognitywnie zakotwiczona i posiada szereg wykładników językowych. Ma ona charakter kompleksowy, a więc składa się z różnych pól funkcjonalno-semantycznych (por. Bondarko 1987: 40f.). Kompleksowość aspektualności przyjmują też inni badacze, którzy jednak wykazują jej hierarchiczną strukturę. Tak też Czarnecki (1998) postrzega aspektualność jako trójplaszczynową strukturę semantyczną. Przyjmując jego podział będziemy się poruszać w niniejszym artykule na trzeciej, ostatniej płaszczyźnie – aspektywności. Jest ona najbardziej szczegółową płaszczyzną i obejmuje rodzaje aspektywności, składające się z następujących par opozycji – imperfektywność: perfektywność, progresywność : siplifikatywność, habitualność oraz aorystywność : imperfekcyjność. Aspektywność charakteryzuje się tym, iż wykształciła środki wyrazu o najwyższym stopniu gramatyzacji – aspekt czasownikowy w językach słowiańskich, aoryst w grece klasycznej etc., służące wyrażaniu szeroko pojętej aspektualności. W inny sposób charakteryzuje aspektualność Henriksson (2006), mimo że również wychodzi z założenia, że jest to struktura złożona, posiadająca tylko w niektórych językach środki

wyrazu. Jest ona również i w tym ujęciu bytem konceptualnym. Treści kognitywne istnieją też wtedy, kiedy nie posiadają bezpośrednich wykładników językowych, to znaczy, że użytkownik języka ma dostęp do tych konceptów, mimo że w jego języku nie istnieje formalna kategoria gramatyczna związana z tymi treściami. (por. Henriksson 2006: 14) Według Henrikssona, inaczej niż według Czarneckiego (1998), aspektualność składa się z płaszczyzny typu sytuacji oraz płaszczyzny punktu widzenia obserwatora sytuacji (niem. *Blickwinkel*). Wyróżnienie typu sytuacji, wyrażanego przez predykat, opiera się na założeniu, że koncept sytuacji werbalnej jest jedną z podstawowych kategorii percepcji. (por. ebd.) Henriksson przyjmuje klasyfikację sytuacji wg Vendlera (1967). Rozróżnia więc cztery typy sytuacji: *states*, *activities*, *accomplishments* i *achievements*. Dla opisanego progresywności najbardziej istotne są *activities* oraz *accomplishments*, które cechują się duratywnością oraz dynamicznością, i które, jak zobaczymy w dalszej części, są dla progresywności konstytutywne.

Drugą płaszczyzną aspektualności to punkt widzenia obserwatora sytuacji, wyrażonej przez czasownik. Można wyróżnić dwa podstawowe punkty widzenia; punkt imperfektywny i perfektywny, które umożliwiają obserwatorowi nadanie wyrazu różnorodnym relacjom między sytuacją a stanowiskiem obserwatora (niem. *Betrachterstandpunkt* por. Henriksson 2006: 54). Perspektywa obserwatora i jego konceptualizacja sytuacji jest zatem niezbędna, by określić jedną z podstawowych domen aspektualności – czy zdarzenie jest konceptualizowane jako niedokonane (imperfektywne), czy dokonane (perfektywne).

Tak po krótko przedstawione dwa wybrane modele inherentnej struktury aspektualności dowodzą tezy, iż aspektualność to byt zakotwiczony kognitywnie, a zatem uniwersalny. Jest to też struktura kompleksowa, a więc mieści w swej sieci wszelkie znaczenia aspektualne.

Na kanwie aspektualności możliwa staje się prezentacja znaczenia progresywności i niedokonaności, gdyż jest ona najwyższą kategorią semantyczną wśród kategorii aspektualnych, obejmującą wszystkie znaczenia nacechowane aspektualnie.

Dzięki użyciu *am-Progressiv* w (2) możliwa jest tzw. perspektywizacja zdarzenia werbalnego.

(2) Peter war am essen, als Monika anrief.

Czasownik *essen* jest w powyższym przykładzie niedokonany, mimo że w języku niemieckim czasownik ten nie posiada nacechowania aspektowego. Jest to możliwe dzięki tzw. perspektywizacji wewnętrznej (niem. *Innenperspektive*), która charakteryzuje się ogniskowaniem owego zdarzenia na jego trwanie bez uwzględnienia fazy początkowej i końcowej. Jest to sytuacja werbalnie ujmowana jako proces widziany jakoby od środka, zaś moment osiągnięcia inherentnej granicy zdarzenia (tzw. teliczność) nie jest relewantny. Dzieje się to dlatego, że struktura *sein+am+bezokolicznik* progresywizuje sytuację werbalną za pomocą swoich elementów. Wewnętrzna perspektywa na przebieg zdarzenia werbalnego jest również konstytutywna dla imperfektywności (niedokonaności). W przypadku czasowników niedokonanych, jak: *jeść*, *mówić*, *podrywać* podobnie jak w przypadku *am-Progressiv* związek z inherentną granicą zdarzenia nie jest zaznaczony. Można zatem twierdzić, iż profile semantyczne niemieckiego *am-Progressiv* i polskich czasowników niedokonanych są zbliżone.

Dwie podstawowe domeny aspektualności: imperfektywność i perfektywność przedstawiają podstawowe rozróżnienie aspektualne, które w językach aspektowych (głównie języki słowiańskie, ale nie tylko) są realizowane systematycznie za pomocą środków zgramatykalizowanych o wysokim stopniu regularności (sufiksy, alternacje, ew. prefiksy) i za pomocą kategorii binarnej, jaką jest aspekt werbalny.

2.2. Progresywność

Jak wiadomo, współczesny język niemiecki nie dysponuje tak rozbudowanym systemem oznaczania aspektualności jak język polski, wykształcił jednakże szereg analitycznych konstrukcji werbalnych, do których należą następujące formy:

- *dabei sein etwas zu tun*
- *sein beim Tun*
- *sein am Tun (am-Progressiv)*
- *sein im etwas*

Wszystkie powyżej wymienione formy plasują się w obrębie znaczeń aspektualnych i służą do wyrażania szeroko pojętej aspektualności imperfektywnej. Podlegają one również wielu restrykcjom semantycznym. Konstrukcja *am-Progressiv* posiada ich najmniej i na tej podstawie uważana jest za najważniejszy marker progresywny (ang. *progressive marker*).

Progresywność wg Henrikssona (2006) charakteryzuje się jak imperfektywność wspomnianą już perspektywą wewnętrzną oraz brakiem związku z inherentną granicą zdarzenia. Uważana jest dlatego za specyfikację imperfektywności (niedokonaności), ponieważ charakteryzuje się dodatkową wiązką cech. Należy do nich tzw. ograniczona duratywność, którą cechuje pewne ograniczenie czasowe, lecz nie będące punktem na osi czasu (por. Henriksson 2006: 68). Moment finalny zdarzenia werbalnego jest nie nazwany, ale implikowany, tak że użytkownik języka jest świadomy, iż sytuacja werbalna zostanie w jakiś sposób zakończona lub wygaśnie – aczkolwiek moment ten nie jest relewantny.

Kolejną cechą charakterystyczną dla progresywności jest jednorazowość zdarzenia (niem. *Semelfaktivität*) – w przeciwieństwie do zdarzeń nacechowanych powtarzalnością, tj. zdarzeń iteratywnych.

(3) Das Kind ist seit einigen Stunden am schreiben.

(4) Der Schmetterling flattert über die Wiese.

W przykładzie (3) mamy do czynienia z jednorazową sytuacją, trwającą od pewnego czasu, której punkt zakończenia nie jest znany, mimo to duratywność zdarzenia jest w pewien sposób ograniczona.

Przykład (4) ilustruje natomiast niedokonane zdarzenie werbalne o charakterze powtarzającym się – iteratywnym.

Należy tu również wspomnieć ostatnią cechę progresywności tzw. fokus, który oznacza, że punkt referencyjny zdarzenia werbalnego podczas jego przebiegu ogniskowany jest tylko raz (patrz wyżej – jednorazowość oraz por. Krause 2002: 22). Jest to kolejna cecha specyfikująca progresywność w ramach imperfektywności.

Omówiwszy cechy charakterystyczne wybranych domen aspektualności, reasumując można przedstawić je w poniższym schemacie:

ASPEKTUALNOŚĆ

IMPERFEKTYWNOŚĆ

[+perspektywa wew.]
[-związek z inh. granicą]
[+duratywność]

PERFEKTYWNOŚĆ

[+perspektywa zew.]
[+związek z inh. granicą]
[-duratywność]

PROGRESYWNOŚĆ

[+perspektywa wew.]
[-związek z inh. granicą]
[+fokus]
[+ograniczona duratywność]

ITERATYWNOŚĆ

[+perspektywa wew.]
[-związek z inh. granicą]
[+powtarzalność]
[+jednorazowość]

Schemat 1. Progresywność i jej miejsce wśród znaczeń aspektualnych

Jak wynika z powyższego schematu, mamy do czynienia ze złożoną strukturą znaczeniową o charakterze hierarchicznym, w której progresywność można usytuować jako specyfikację imperfektywności. W języku angielskim specyfikacja progresywna jest konstytutywna dla wyrażania aspektualności, w języku niemieckim zaś zyskuje coraz większą relewancję.

Język polski natomiast wyraża podstawową dystynkcję dokonanoś vs. niedokonanoś i jedynie w szczególnych przypadkach podkreślony zostaje progresywny charakter sytuacji werbalnej.

(5) **Czytałem właśnie** gazetę, kiedy ktoś zapukał do drzwi.

(6) **Matka przyrzędała** kolację, **podczas gdy** ojciec **rozpalał** w kominku.

Progresywizacja polskich czasowników imperfektywnych następuje na przykład poprzez dodanie elementów partykuły *właśnie* bądź spójnika *podczas gdy*, jest to jednak w języku polskim forma fakultatywna w stosunku do oznaczania niedokonaności. Można zatem powiedzieć, że wspólna dla języka niemieckiego i polskiego aspektualność posiada domenę progresywności, która w języku angielskim uzyskała niezależnie od niedokonaności bardzo wysoki stopień gramatyzacji, w języku niemieckim zauważalna jest tendencja do regularnego wyrażania progresywności, zaś w języku polskim specyfikacja progresywna imperfektywności jest fakultatywna. Fakt ten świadczy o tym, iż można patrzeć na aspektualność jako na zjawisko konceptualne, preleksykalną strukturę znaczeniową, będącą wspólną dla wszystkich języków.

3. *am-Progressiv*

Język niemiecki, jak wyżej wspomniano, wykształcił szereg analitycznych konstrukcji werbalnych do oznaczania progresywności. Są to konstrukcje nieobowiązkowe, tzn. użytkownik języka nie jest zmuszony do wykorzystania owych form w danych sytuacjach językowych, a nie jak dzieje się to w języku angielskim i polskim. Wyrażenie *am-Progressiv* (*progressive marker*) formalnie składa się z trzech podstawowych elementów – z czasownika posiłkowego *sein* (*być*), partykuły gramatycznej *am* oraz bezokolicznika.

Pierwszy element, wchodzący w skład predykatu *am-Progressiv* to czasownik posiłkowy *sein*, który jest typowy dla większości markerów progresywnych (por. Krause 2002: 73) i posiada porównywalny status z angielskim *be* w użyciu z *-ing*. Semantycznie odpowiedzialny jest on za progresywność, ponieważ wyraża znaczenie egzystencji, a zatem duratywności.

Kolejnym składnikiem wyrażenia *am-Progressiv* jest element *am*, który często uważany jest za kontrakcję przyimka *an* z rodzajnikiem w celowniku *dem* (por. Andersson 1989, Krause 1997, 2002). Moim zdaniem element ten jest partykułą gramatyczną, porównywalną z *am* występującą przy stopniowaniu przymiotnika niemieckiego

(por. *gut, besser, am besten; schön, schöner, am schönsten*). *Am* rozwinęło się jak twierdzi Reimann (1996) do czysto funkcjonalnego elementu.

Der Artikel, der mit der Präposition fusioniert ist, hat gemeinsam mit der Präposition an an primärer Funktion verloren; beide entwickeln sich zu einem neutralen, rein grammatischen Element (Reimann 1996: 89)

(7)*Das Kind war seit einigen Stunden an dem schreien

Przykład (7) jest niepoprawny gramatycznie – rozbitcie *am* na przyimek i rodzajnik jest nie możliwe. Van Pottelberge (2004) oraz Eisenberg twierdzą, że wymiennosc tych form nie jest dowolna i niesie za sobą zmiany w semantyce.

Das Ignorieren der üblichen Kasusrektion entspricht einer Tendenz der verschmolzenen Präposition *am*, sich zu einer grammatischen Partikel zu entwickeln. Nach P. Eisenberg ist zwischen grammatikalisierten und nicht-grammatikalisierten Verschmelzungen zu unterscheiden und gehört *am* zu den *am* stärksten grammatikalisierten Formen. Die Verschmelzung könne niemals ohne Bedeutungsunterschied durch die unverschmolzene Folge *an dem* ersetzt werden. (Van Pottelberge 2004: 194)

Kolejny, ostatni element składowy omawianego tu wyrażenia to bezokolicznik, często określanymi jako nominalizowany czasownik (inaczej rzeczownik odsłowny) w celowniku – ze względu na poprzedzający go element *am* jako przyimek posiadający rekcję. Niemiecka pisownia nominalizowanych czasowników (wielka litera jak dla rzeczowników, np. *lesen – das Lesen*) podkreśla formalny charakter nominalny, mimo że werbalna charakterystyka semantyczna czasownika zostaje zachowana. Patrząc na werbalny element wyrażenia *am*-Progressiv można jednak dostrzec przeważające cechy werbalne. Semantycznie jest to bowiem składnik centralny konstrukcji – najważniejszy nośnik progresywności, wskazujący na

trwanie zdarzenia. Wynika on z perspektywizacji wewnętrznej oraz ogniskownia na zdarzenie werbalne.

(8) Sie war gerade am fernsehen, als er kam.

Z gramatycznego punktu widzenia człon czasownikowy, jak wspomniano wyżej, nie podlega rekcji uprzedniego elementu *am* jest to, moim zdaniem, partykuła gramatyczna, czasownik zatem nie występuje z rodzajnikiem, który mógłby wskazywać na przypadek zależny – celownik.

Jak widać powyżej, kwestia klasyfikacji ostatniego członu konstrukcji wyrażenia *am-Progressiv* jest sporna. Moim zdaniem rozstrzygającym argumentem jest perspektywa semantyczna. Wszystkie wymienione tu elementy *am-Progressiv* przyczyniają się do całościowego progresywnego, a zatem aspektualnego znaczenia konstrukcji. Element czasownikowy *am-Progressiv* może być też przyporządkowany do dynamicznego typu sytuacji. Przyjmując klasyfikację wg Vendlera (1967) mówi się tu o tzw. activities. Typ sytuacji *accomplishment* też występuje w połączeniu z *am-Progressiv* i charakteryzuje się tym, że sytuacja werbalna ma cechę [+związek z inherentną granicą]. Przykładowymi czasownikami mogą być: *ertrinken, verhungern, einschlafen, sterben* itp., czyli tak zwane czasowniki pretransformatywne (lub preresultatywne), które w połączeniu z *am-Progressiv* wykazują sekundarną duratywność (por. Henriksson 2006: 123). Szczególną uwagę temu zagadnieniu poświęca Ebert (2000: 614, 629), która argumentuje, że użycie czasowników preresultatywnych w konstrukcji *am-Progressiv* i w schemacie incydencyjnym jest wręcz obowiązkowe. Np.:

(9) Er schlief gerade ein, als ich kam.

Wyżej przedstawiona konstrukcja, służąca do wyrażania progresywności w języku niemieckim, nie posiada żadnych systemowych ekwiwalentów w języku polskim, który w celu eksplikacji progresywności używa środków fakultatywnych typu przysłówkowego bądź przyimkowego.

Podążając za Leiss (1992), można powiedzieć, że *am-Progressiv* jest jednym ze zjawisk współczesnego języka niemieckiego, które przyczynia się do reaspektualizacji tego języka. Oznacza to, iż stopniowo pojawiają się konteksty językowe, w których użycie form nacechowanych aspektualnie jest obowiązkowe. Konsekwencją tego procesu może być pełna gramatyzacja form wyrażających aspektualność, a wśród nich *am-Progressiv*. Obecnie mamy do czynienia, w przypadku omawianej tu konstrukcji, z wysokim stopniem gramatyzacji (por. Reimann 1996, Krause 2002). Wyrażenie *am-Progressiv* odznacza się stabilnością syntaktyczną, semantyczną przejrzystością oraz wyodrębnieniem morfosyntaktycznym (por. Heine/ Reh 1984: 67). W porównaniu do języka polskiego, w którym oznaczoność aspektualna związana jest z systematyczną realizacją za pomocą sufiksów, alternacji i (ewentualnie) prefiksów, język niemiecki dąży do oznaczania progresywności bez wykształcenia opozycji perfektywnej na płaszczyźnie aspektualności.

4. Znaczenie *am-Progressiv* w konfrontacji z językiem polskim

Specyficzna charakterystyka powyżej opisanej konstrukcji, wyrażającej progresywność w języku niemieckim i jej wzrastająca relewancja w języku pisanim, jak i mówionym, skłania do rozmyślań nad jej znaczeniem w porównaniu do języka polskiego. Wskazać można szereg dziedzin, w których występowanie *am-Progressiv* jest warte podjęcia dalszych badań. Bez wątplenia należy tu wymienić praktykę tłumaczeń oraz nauczanie języka niemieckiego i polskiego jako obcego. W niniejszej pracy pragnę zwrócić uwagę na zagadnienie *am-Progressiv* w nauczaniu języka niemieckiego jako obcego dla polskojęzycznych uczących się (DaF – Deutsch als Fremdsprache). Dydaktyka języka niemieckiego niesie ze sobą pytania dotyczące aspektualności. Skomplikowany system środków wyrażania aspektualności u polskojęzycznych słuchaczy jest rzeczywistością językową. Większa część uczących się języka niemieckiego jako obcego to

słowianie wg danych z 2008 roku przedstawionych w Thiel (2008), których języki dysponują rozbudowanym paradygmatem kategorii aspektu jako gramatycznym wyrażeniem aspektualności.

In mindestens der Hälfte aller Fälle haben es Deutschlehrer demnach mit Lernenden zu tun, bei denen das Konzept des Aspekts kognitiv verankert ist. Es könnte nun erwartet werden, dass ein bereits erworbenes Aspektsystem den Erwerb ähnlicher Strukturen in anderen Sprachen erleichtert. (Thiel 2008: 10)

Jak konstatuje Thiel (2008) u słowiańskojęzycznych uczących się języka niemieckiego koncept aspektu jest kognitywnie zakotwiczony. Tu należy dodać, że aspektualność jest ową konceptualną strukturą, która w przypadku optymalnym wyraża się za pomocą aspektu – gramatycznej kategorii czasownika – jak dzieje się to w językach słowiańskich. Jeśli mamy zatem do czynienia z preleksykalną strukturą o uniwersalnym charakterze, możemy uznać – jak Thiel (2008), że akwizycja wyrażen o znaczeniu aspektualnym w innym języku będzie ułatwiona. Nie jest jednak oczywistym, że słowiańskojęzyczni uczący się, znając kategorię aspektu z języka słowiańskiego, szybciej i efektywniej rozpoznają i opanują formy, wyrażające aspektualność w innych językach, również z tej przyczyny, iż wyrażanie progresywności w języku polskim jest fakultatywne. Jednakże występowanie w języku niemieckim wyrażenia *am-Progressiv* może posłużyć do eksplikacji choćby jednej z domen aspektualności w języku obcym, który nie posiada zgramatyzowanego systemu aspektowego. Powodem jest choćby fakt, iż wielu uczących się języka niemieckiego szuka w tym języku możliwości wyrażenia dobrze sobie znanej z języka ojczystego aspektualności, mimo że w dydaktyce języka niemieckiego dalej słusznie utrzymuje się, że język ten nie posiada kategorii aspektu. Zważywszy na bogatą dyferencjację aspektualną w językach słowiańskich, może być ona przyczyną potrzeby wyrażenia tejże w języku obcym.

Am-Progressiv stanowić może zatem w kontekście nauczania języka niemieckiego swoistą pomoc w wyrażaniu aspektualności

w języku niemieckim jako obcym. Dana zostaje możliwość wyrażenia progresywności a zatem eksplikacji trwania czynności i sfokusowania jej oraz przedstawienia z perspektywy wewnętrznej. Możliwość wyrażenia progresywności, jako domeny imperfektywności ułatwia słowiańsko-języcznym uczącym się precyzowanie wypowiedzi według kryterium aspektualności. Z gramatycznego punktu widzenia konstrukcja wyrażająca progresywność w języku niemieckim może być nauczana stosunkowo wcześniej ze względu na swój nieskomplikowany charakter syntaktyczny. Zauważyć przy tym należy pewne trudności, związane z dobieraniem czasowników występujących w konstrukcji *am-Progressiv*. Do czasowników, które bezproblemalnie mogą zostać użyte w konstrukcji progresywnej, należą predykaty klasyfikowane jako *activities*, zatem nie punktualne i duratywne. Np.:

am überlegen sein (zastanawiać się), *am lernen sein* (uczyć się), *am lesen sein* (czytać), *am schreiben sein* (pisać), *am bügeln sein* (prasować), *am basteln sein* (majsterkować), *am essen sein* (jeść), *am schwimmen sein* (pływać), *am fliegen sein* (latać), *am kämpfen sein* (walczyć).

Ograniczona grupa czasowników używanych w wyrażeniu *am-Progressiv*, nie należących do *activities*, ale do wspomnianych wcześniej prerezultatywnych *accomplishments to*: *er/ sie war am sterben* (umierać/a), *er/ sie war am ertrinken* (topić/a się), *er/ sie war am verhungern* (umierać/a z głodu), *er/ sie war am verdursten* (umierać/a z pragnienia), *er/ sie war am versinken* (tonąć/ tonęła), które z powodzeniem mogą zostać użyte jako formy pomagające wyrazić – choć formy nie w pełni ekwiwalentne – imperfektywne czasowniki języka polskiego. Użycie wyżej wymienionych czasowników w już wspomnianym schemacie incydencyjnym staje się w języku niemieckim coraz bardziej nieodzowne. Fakt ten może zostać wykorzystany w dydaktyce języka niemieckiego tym bardziej, że schemat incydencyjny w języku niemieckim charakteryzuje się dużym podobieństwem do tegoż schematu w języku angielskim, w którym użycie formy progresywnej i prostej jest zgramatyzalizowane.

Najbardziej problematyczną kwestią dydaktyzacji wyrażenia *am-Progressiv* stanowi pisownia. W niniejszym artykule autorka

decyduje się na pisownie małą literą uwarunkowaną argumentami, iż człon czasownikowy *am-Progressiv* jest bezokolicznikiem o cechach werbalnych a nie rzeczownikiem odsłownym, który pisany jest w języku niemieckim wielką literą. Unormowanie tej kwestii zależy od przyjęcia *am-Progressiv* w szereg konstrukcji języka niemieckiego standardowego przez instytucje normatywne. Tendencje wskazują na to, iż *am-Progressiv* zostanie ostatecznie uznany jako poprawna niemczyzna, bez oznaczenia dialektalnej proveniencji wyrażenia, co nie jest równe zakwalifikowaniu wyrażenia do standardu językowego. Poprzez uznanie *am-Progressiv* za poprawne musi jednak zostać przyjęta jednolita pisownia, która w obecnie jest zróżnicowana. Ponadregionalne czasopisma i gazety decydują się na pisownię wielką literą, chociaż nie bez wyjątków. Obecna pisownia języka niemieckiego w większości przypadków przedkłada czynniki formalne nad czynnikami semantycznymi, co w konsekwencji może doprowadzić do przyjęcia pisowni wielką literą *am-Progressiv*. W niniejszej pracy przedstawiony został aspektualny kontekst wyrażenia progresywności w języku niemieckim za pomocą *am-Progressiv*, który służył pokazaniu jego uwarunkowania semantycznego konstytutywnego dla wszystkich wyrażen nacechownych aspektualnie, dlatego na wyborze pisowni zawarły argumenty semantyczne.

Jednym z ważniejszych argumentów, dlaczego *am-Progressiv* nie powinien być pomijany w nauczaniu języka niemieckiego jako obcego jest fakt, iż konstrukcja *sein+am+bezoklicznik* występuje z dużą frekwencją w prawie całym obszarze niemieckojęzycznym. Przenika ona bowiem stopniowo do ponadregionalnego języka potocznego, jak i standardowego. Rozprzestrzenienie *am-Progressiv* pokazuje studium języka mówionego przeprowadzone przez Elspaß (2005). Wyniki przedstawione zostały w formie odwzorowań metodą sygnaturową. Świadczą one o wysokim stopniu ponadregionalności *am-Progressiv*, mimo że można stwierdzić pewne centra, w których zagęszczenie form jest większe – należą do nich Nadrenia, Północna-Westfalia i Szwajcaria alemańska. Faktem jednak jest, że ponadregionalność *am-Progressiv* jest zauważalna i nie powinna być ignorowana w nauczaniu języka niemieckiego jako obcego.

5. Podsumowanie i wnioski

W niniejszej pracy przedstawione zostało wyrażenie progresywności w języku niemieckim nazywane *am-Progressiv* i realizowane za pomocą analitycznej struktury werbalnej *sein+am+bezokolicznik*. Celem prezentacji była ilustracja semantycznej natury konstrukcji *am-Progressiv*, jego miejsca wśród znaczeń aspektualnych oraz relewancji w konfrontacji z systemem oznaczania aspektualności w języku polskim.

Język polski posługuje się bowiem wysoko zgramatykalizowaną kategorią aspektu werbalnego, w której rozróżnia się podstawową opozycję aspektualną dokonaności i niedokonaności. Znaczeniowe kategorii aspektu stanowi aspektualność, która została powyżej zaprezentowana jako preleksykalna, uniwersalna struktura semantyczna, posiadająca jako główne domeny: perfektywność oraz imperfektywność. Progresywność zaś została uznana za subdomenę imperfektywności – jako jej specyfikacja. Można zatem powiedzieć, że progresywność znajduje się wobec imperfektywności w relacji inkluzywnej.

Dzięki przyjęciu uniwersalnej aspektualności jako tertium comparationis (TC) możliwe było spojrzenie kontrastywne na język niemiecki i polski. Język niemiecki nie wykształcił kategorii gramatycznej aspektu. Możliwe jest jednak wyrażenie w tym języku aspektualności, przynajmniej jednej z jej domen za pomocą środków syntaktycznych. Dzieje się to dzięki konstrukcji *am-Progressiv*, która służy w języku niemieckim do wyrażania progresywności i jest analityczną konstrukcją werbalną.

Progresywność cechuje się perspektywą wewnętrzną – zdarzenie werbalne jest oglądane jakby od środka, jednokrotnym ogniskowaniem na przebieg zdarzenia, ograniczoną duratywnością oraz jednorazowością. Czasowniki używane w konstrukcji *am-Progressiv* oddawać mogą zatem w przybliżeniu polskie czasowniki niedokonane. Fakt ten, może zostać wykorzystany w nauczaniu języka niemieckiego jako obcego. Dla polskich uczących się języka niemieckiego konstrukcja *am-Progressiv* stanowi środek pomocniczy

w wyrażaniu aspektualności, której środki w języku polskim są zgramatykalizowane. *Am-Progressiv* stanowi wreszcie gramatycznie nieskomplikowany sposób wyrażania aspektualności, zbliżony w swojej semantyce do angielskiej formy *continuous*. Nie powinien jednak zostać przeoczony fakt, że jako środek wyrazu progresywności *am-Progressiv* wykazuje pewne restrykcje semantyczne. Ze względu na duratywność konstrukcji i jej pozostałe cechy może łączyć się ona jedynie z czasownikami, które podlegają duratywizacji, a więc są to czasowniki typu *activities* i *accomplishments*.

Kwestia pisowni *am-Progressiv* nie została jeszcze w pełni rozstrzygnięta, autorka tego tekstu przychyliła się jednak do pisowni bezklicznika zawartego w *am-Progressiv* małą literą ze względu na jego wyraźny charakter werbalny (a nie jak w wielu dyskusjach uznaje się pisownię małą literą ze względu na formalny charakter rzekomego rzeczownika odsłownego).

Należy też wspomnieć, że duże rozprzestrzenienie *am-Progressiv* w niemieckojęzycznym obszarze językowym wskazuje na jego ponadregionalność i bliskość do ponadregionalnego standardu języka niemieckiego, co stanowi ważny argument za włączeniem *am-Progressiv* w program nauczania języka niemieckiego jako obcego. Podsumowując, można powiedzieć, że dostrzegalne są tendencje *am-Progressiv* do standardowego i w dużym stopniu zgramatykalizowanego środka wyrazu progresywności i tym samym aspektualności. Świadczy o tym jego wysoki stopień stabilności semantycznej i syntaktycznej.

Am-Progressiv winien też być zawsze rozpatrywany w kontekście aspektualności jako preleksykalnej struktury znaczeniowej i nie mylony z wyrażeniem kategorii gramatycznej aspektu werbalnego, zarezerwowanego dla języków słowiańskich, gdyż jest to forma o aspektualnej proveniencji semantycznej a wyrażanie aspektualności to jego główna funkcja.

Bibliografia

- Andersson, S. G. 1989. On the Generalization of Progressive Constructions. 'Ich bin (das Buch) am Lesen' – status and usage in three varieties of German. W: Larsson, L. G. (wyd.) (1989): *Proceedings of the Second Scandinavian Symposium on Aspectology* (= Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica et Altaica Upsaliensia 19), pp. 95-106.
- Bondarko, A. V. 1967. K problematike funkcjonal'no-semantičeskich kategorij (glagol'nyj vid i <aspektual'nost> v russkom jazyke). *Voprosy jazykoznanija* 2, pp. 18–31.
- Bondarko, A. V. 1971. *Vid i vremja russkogo glagola*. Moskwa.
- Czamecki, T. 1998. *Aspektualität im Polnischen und Deutschen. Bedeutungen und Formen in einer konfrontativen Übersicht*. Gdańsk.
- Czamecki, T. 2000. Zur Verwendung des Terminus „Aspektualität“ in der sprachwissenschaftlichen Forschung. W: Kątny 2000: 9-20.
- Cockiewicz W. 1992. *Aspekt na tle systemu słowotwórczego polskiego czasownika i jego funkcyjne odpowiedniki w języku niemieckim*. Kraków. UJ.
- Dahl, Ö. (wyd.). 2000. *Tense and Aspect in the Languages of Europe. Empirical Approaches to Language Typology*. Berlin: Mouton de Gruyter (= Eurotyp 20-6).
- Ebert, K. 2000. Progressive markers in Germanic languages. W: Dahl 2000: 605-653.
- Elsaß, S./Möller R. 2005: *Atlas zur deutschen Alltagssprache (AdA)*. URL: www.uni-augsburg.de/alltagssprache [2003ff.]. (20.08.09)
- Heine, B./Reh M. 1984. *Grammaticalization and reanalysis in African languages*. Hamburg: Buske.
- Henriksson, H. 2006. *Aspektualität ohne Aspekt? Progressivität und Imperfektivität im Deutschen und Schwedischen*. Lunder germanistische Forschungen 68.
- Krause, O. 1998. Zu Bedeutung und Funktion der Kategorien des Verbalaspekts im Sprachvergleich. *Hannoversche Arbeitspapiere zur Linguistik* (=HAL) 4, 1-31.
- Krause, O. 2002. *Progressiv im Deutschen. Eine empirische Untersuchung im Kontrast mit Niederländisch und Englisch*. Tübingen: Niemeyer (= Linguistische Arbeiten 462).
- Leiss, E. 1992. *Die Verbalkategorie des Deutschen*. Berlin etc.: de Gruyter: Studia Linguistica Germanica 31.

- Reimann, A. 1996. *Die Verlaufsform im Deutschen: Entwickelt das Deutsche eine Aspektkorrelation?* Bamberg: Diss. Univ. Bamberg.
- Schwall, U. 1991. *Aspektualität: eine semantisch-funktionelle Kategorie.* Tübingen: Narr (= Tübinger Beiträge zur Linguistik 344).
- Thelin, N. B. 1978. *Towards a Theory of Aspect, Tense and Actionality in Slavic.* Uppsala.
- Thiel, B. (2008): Das deutsche Progressiv: neue Struktur in altem Kontext. Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht (20.08.09) <http://zif.spz.tu-darmstadt.de/jg-13-2/beitrag/Thiel1.html>
- Van Pottelberge, J. 2004. *Der am-Progressiv. Struktur und parallele Entwicklung in den kontinentalwestgermanischen Sprachen.* Tübingen: Narr Verlag (=Tübinger Beiträge zur Linguistik 478).
- Vendler, Z. (1967): *Verbs and times.* W: Vendler, Z. (wyd.): *Linguistics in Philosophy.* Ithaca: Cornell University Press.